

MEČISLAV KRHOUN

NÁČRT VÝVOJE BĚLORUSKÉ LITERÁRNÍ VĚDY

Vznik a vývoj literární vědy přímo závisí na vývoji národní literatury a je výsledkem tohoto vývoje, neboť literární věda vzniká, až je jí potřebí, tj. když literatura dosáhne kvantitativně a kvalitativně určitého stupně vývoje. Literární věda ani v nejprostší podobě biografické a bibliografické kroniky nemůže vzniknout tam, kde literatura není.

Uvážíme-li to, pochopíme, proč je hlavním znakem běloruské literární vědy její mládí. Začíná totiž v době, kdy nejen ruská, ale i ukrajinská literární věda již dosáhly evropské úrovně. Hlavní příčinou této nesouměrnosti vývoje je fakt, že se novodobá běloruská literatura začíná plněji — po nepatrných nábězích v 19. století — rozvíjet až v prvním desetiletí 20. století po revoluci r. 1905. Její plné zapojení do slovanského a evropského vývoje nastalo až po Velké říjnové socialistické revoluci. Opravdové hodnoty vytváří až v sovětském období. V její koncepci, metodách a praktické aplikaci můžeme rozeznat principy, které jsou typické pro vývojové epochy ruské sovětské literární vědy.

První studie o běloruské literatuře vznikaly, jak je to vzhledem k osudům běloruského národa přirozené, mimo běloruské prostředí. Psali je ještě v 19. století a v prvních dvou desetiletích 20. století Ukrajinci, Rusové, Poláci, Češi. Tyto práce cizinců měly ráz informační, mnohdy se v nich projevil sympatie a solidarita, vyplývající z analogického národně obranného zápasu. Týká se to především prací ukrajinských autorů A. Rusova,¹ I. Svěncického,² D. Dorošenka,³ V. Ščurata.⁴ Rusové, kteří si všimli literárního vývoje na Bílé Rusi, činili tak z pozic jiných. Pro ně běloruský literární vývoj, zejména ve starší době, byl integrální součástí vývoje ruského, na vývoj v době novější pohlíželi jako na záležitost regionální. Takový postoj k běloruské literatuře zaujali nejen A. S. Archangelskij,⁵ ale také A. N. Pypin⁶ a I. Porfirjev.⁷ Změnu postoje můžeme zpozorovat teprve začátkem desátých let našeho století u A. Pogodina,⁸ S. Rusovové,⁹ N. Jančuka.¹⁰

¹ Два білоруські поети. — Нова громада, 1906.

² Відродження білоруського письменства. Львів, 1908.

³ Основи відродження білоруського письменства. Записки Наукового товариства ім. Шевченка, 1913.

⁴ Білоруси і їх національне відродження. Київ, 1908.

⁵ В. Душін-Марцінкевіч. (3 нагоди 25-их роковин смерті.) Неділя, 1911. Шевченко-Желіговський — Четот. Літературні начерки. Львів, 1913.

⁶ Очерки по истории западнорусской литературы XVI—XVII вв. Москва, 1888.

⁷ История русской литературы II, 3-е изд. СПб, 1907.

⁸ История русской словесности, ч. I. Древний период. Казань, 1891.

⁹ Белорусские поэты. — Вестник Европы, 1910.

¹⁰ Возрождение белорусской литературы. — Познание России, 1909.

¹¹ Новейшая белорусская литература и ее деятели.

Известия Общества славянской культуры в Москве, 1912.

S cílem získat poučení o snahách národa sídlícího na území bývalého polského státu a informovat polskou veřejnost o nacionálním vývoji Bělorusů věnovali se studiu běloruské literatury Poláci. Zájem některých diktovaly upřímné sympatie k národně uvědomovacímu procesu Bělorusů, např. v článcích W. Syrokomy, ¹¹ W. Zukowského, ¹² W. Wegnerowicze, ¹³ J. Jankowského. ¹⁴ Někteří se klonili k názoru, že samostatný vývoj běloruské kultury ohrožuje nacionální zájmy Poláků, a jejich zkoumání běloruské literatury není tak zcela nezištné. To se týká např. studií B. Limanowského, ¹⁵ L. Wasilewského, ¹⁶ A. Brücknera. ¹⁷ Ale práce všech těchto autorů, pomíneme-li jejich postoj k běloruskému národnímu a kulturnímu vývoji, měly dobrou poznávací úroveň a mnohé si uchovávají svoji hodnotu ještě dnes.

Studie o vývoji běloruské literatury vycházející v českém tisku, zejména stati a články předního znalce, milovníka a propagátora běloruské kultury Adolfa Černého, ¹⁸ měly dobrý poznávací základ a byly psány s vřelými sympatiemi k probouzejícímu se běloruskému národu.

Teprve v padesátých letech našeho století ukazují se první hodnocení běloruské literatury z pera Bělorusů. Nejvýznamnější byly články dnes již klasického běloruského básníka Maxima Bahdanoviče, ¹⁹ dobrého znalce světové literatury, který uplatnil vysoká měřítká na začínající běloruskou literaturu a dovedl dobře vystihnout její klady. Vedle Bahdanoviče hlásí se ke slovu kritickými črtami také jiní mladí vzdělanci. Např. v Čechách byl znám svými přehledy běloruské literatury A. Luckevič, ²⁰ psící pod pseudonymem A. Novina do Slovanského přehledu.

První vědecky fundovanou práci o jazyku, folklóru a dějinách literatury Bělorusů napsal E. F. Karskij, který byl sice původem Bělorus, ale své mnohasvazkové dílo jako profesor na universitě v Petrohradě předložil veřejnosti rusky. ²¹ Třetí díl této monumentální práce byl napsán v době první světové války a jeho poslední dvě části, týkající se dějin literatury, byly vydány v Petrohradě již po Říjnové revoluci. Ve stručnější verzi vyšlo dílo Karského také německy. ²² Dílo Karského bylo průkopnické. Uvedlo běloruskou literaturu na světové fórum a přiřadilo ji jako rovnocenného partnera k ostatním slovanským literaturám. Od té doby nebylo již možné v přehle-

¹¹ Krótkie studia o języku i charakterze poezji Rusinów w prowincji Mińskiej. — *Gazeta Warszawska*, 1856.

Prace Wincentego Dunina-Marcinkiewicza. — *Kurjer Wileński*, 1861.

¹² *Polacy i Białorusini*, 1907.

¹³ *Młoda Białoruś*. — *Świat Słowiański*, 1912.

¹⁴ *Pieśniarze młodej Białorusi*. — *Przegląd krajowy*. Kijów, 1912.

¹⁵ *Litwa i Białoruś*. — *Krytyka*, 1912.

¹⁶ *Litwa i Białoruś*. — *Kraków*, 1918.

¹⁷ *Z niwy białoruskiej*. — *Kraków*, 1918.

¹⁸ *Běloruský časopis*. — *Čas*, 1906.

Z Bělorusi. — *Čas*, 1909.

Feuilleton — *Zlatá Praha XXIV*, 1907.

Běloruské snahy národní a literární v letech 1909–1910. *Slovanský přehled XIII*, 1911.

¹⁹ *Білоруське відродження*. Відень, 1916.

²⁰ *Našy pješňary*. Wilnia, 1918.

Národní probuzení Bělorusů. — *Slovanský přehled*, XI, 1909.

²¹ *Белорусы*. Т. I. Введение в изучение языка и народной словесности. Варшава, 1903.
Белорусы. Т. II. Язык белорусского племени. Вып. 1. Исторический очерк звуков белорусского наречия. Варшава, 1908.

Вып. II. Исторический очерк словообразования и словоупотребления в белорусском наречии. Варшава, 1911.

Белорусы. Т. III. Очерки словесности белорусского племени.

Вып. 1. Народная поэзия. Москва, 1916.

Вып. 2. Старая западнорусская письменность. Пг, 1921.

Вып. 3. Художественная литература на родном языке. Пг, 1922.

²² *Geschichte der weisrussischen Volksdichtung und Literatur*. Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte. Trutmann und Vasmer. Berlin–Leipzig, 1926.

dech slovanských literatur vynechávat běloruskou literaturu jako jev „provinciální“. Nebylo možné na ni pohlížet ani jako na vnitřní diferenciaci ruské literatury. Je to vidět ve vývoji slovanské literární historie také v Cechách, kde Jan Máchal r. 1928 píše svou stať o literárních snahách Bělorusů²³ a v prohloubeném zpracování ji vkládá do III. dílu svých Slovanských literatur. V předchozích dílech Máchalovy příručky, které vyšly před německým vydáním díla Karského, není o běloruské literatuře zmínky.

Začátek světové publicity běloruské literatury byl důsledkem politického a kulturního vývoje Bělorusů. Po zřízení Běloruské SSR ve dvacátých letech nabyl rozvoj běloruské literatury nebyvalého rozmachu. Přirozeným kulturním střediskem se stalo hlavní město mladé republiky Minsk. V něm vznikla řada institucí, které podporovaly rozvoj kultury vůbec a literatury speciálně. Nejvýznamnější z nich byla běloruská státní universita, založená roku 1921. Její součástí byla pedagogická fakulta s oddělením lingvistiky a literatury, a ústav pro běloruskou kulturu tzv. Inbelkult (Institut belaruskaj kultury), který byl později proměněn v Akademii věd. Rozvoji literatury napomáhala Běloruská knihovna v Minsku, Běloruské národní muzeum a státní divadlo. Bylo založeno také běloruské státní nakladatelství. Tato zařízení se stala předpokladem pro rozvoj běloruské literatury; zde byly také položeny základy pro vývoj běloruské literární vědy. Mladá literatura si vytvořila řadu časopisů, např. *Maladňak*, *Uzvyšša*, *Polymja*. V nich se vedle beletrie uplatňovala také kritika; některé časopisy, zvláště *Polymja*, přinášely literární studie. Časopisy přihlížely sice více k přítomnosti, ale ani minulost se nedala přejít mlčením. Dílo Karského bylo výmluvným výrazem snah a cílů doby.

Takovýto kritický duch neovládal jiné soudobé běloruské badatele. Tak M. Harecki, jinak zaslužilý autor přehledných dějin běloruské literatury, které vyšly roku 1920²⁴ a potom byly ještě dvakrát vydány (1921, 1926), uveřejnil r. 1921 chrestomatii běloruské literatury od 11. století do r. 1905. Časové vymezení neodpovídalo vědecké skutečnosti, protože v 11. století nemohla ještě existovat běloruská literatura. Ale doba, kdy Harecki psal a vydával své knihy, byla dobou bouřlivého zápasu o existenci běloruského národa a jeho samostatné kultury. Knihy Hareckého vycházely ve Vilně, tedy na území cizím, neběloruském. V pozdějších vydáních jeho dějiny běloruské literatury byly vylepšovány, chyběla jim však průvodní idea vývoje.

Situace Bělorusů po r. 1918 byla velmi složitá. Snahy běloruských nacionalistů o zřízení samostatné běloruské republiky buržoazního typu ztroskotaly. V důsledku brestlitevského míru zůstal velký počet Bělorusů mimo Běloruskou SSR; značná část běloruského území s velkým počtem běloruského obyvatelstva připadla tímto mírem Polsku; běloruské menšiny žily také v Litvě a v Lotyšsku. Každá z těchto skupin bojovala o svoji národní existenci a snažila se udržet jistou kulturní úroveň. Ovšem velmi brzy přešlo kulturní a také literární vedení na svobodnou Běloruskou SSR, protože dávala nejlepší předpoklady pro kulturní rozvoj všech Bělorusů, pokud měli možnost a dobrou vůli se přimknout k tomuto přirozenému středisku. Pro běloruskou literární vědu stalo se hlavní město republiky Minsk centrem všeho snažení. Dvacátá léta jsou v této oblasti dobou neobyčejně plodnou, i když výsledky se ukázaly až později.

Běloruská věda jako celek stála v této době před obtížným úkolem: vytvořit pro jednotlivé vědecké disciplíny vlastní běloruskou terminologii. Literární věda musela tento úkol řešit také. Terminologické otázky byly v první řadě záležitostí Inbelkultu, ale literární vědě pomáhaly svými diskusemi a kritikami také literární časopisy, z nich některé, jako *Polymja* a *Uzvyšša*, měly dobrou teoretickou úroveň. V nich vycházela řada hodnotných statí nejen o současném písemnictví, nýbrž také o literatuře minulosti.

Studiem běloruských literárních jevů zabývali se v dvacátých letech také pracovníci běloruské university. První vědecká konference akademické úrovně, pořádaná Inbelkultem v listopadu r. 1926, ukázala, že se v Minsku horlivě pracuje v oboru běloruské literatury, a to jak v oblasti konkrétně historické, tak v otázkách teoretických. M. M. Pjotuchovič vymezoval ve své přednášce, proslovené na této konferenci, základní etapy rozvoje běloruské literatury, A. N. Voznesenskij uvažoval o básnickém

²³ *Literární snahy Bělorusů*. Časopis Národního muzea, 1928.

²⁴ *Гісторыя беларускае літаратуры*. Вільня, 1920.

umění nejnovější běloruské literatury. A tak již r. 1928 mohl M. M. Pjotuchovič vydat v Minsku svůj nástin dějin běloruské literatury,²⁵ ve kterém se pokusil o přehled ideových proudů v běloruské společnosti v 19. století a na začátku 20. století, jak se projevil v tvorbě jednotlivých spisovatelů. Svou práci, která se ovšem nedá srovnávat s dílem Karského, nedokontčil. Její hodnota je pochybná potud, že autor v ni aplikoval metodologii vulgárně sociologické školy.

Dvacátá léta nebyla dost vhodná pro studium starších období literárního vývoje. Pozornost se věnovala jednak současnému umění, které se snažilo postihnout sociální, politické a ideové tendence doby, jednak odhalování kořenů revolučního hnutí, které přineslo tak neočekávaný a ve svých důsledcích tolik blahodárny převrat v životě národa. Z tohoto hlediska přitahují pozornost literárních vědců postavy typu Janka Kupala, Jakuba Kolasa, Maxima Bahdanoviče. Těmito postavami a jejich významem pro vývoj běloruské literatury zabývají se významní představitelé literární vědy tohoto období. Většinou to byli Rusové, působící na Bílé Rusi a povolání do Minska na universitu, aby pomohli vytvářet základy běloruské literární vědy: akademik I. I. Zamotin, profesori M. M. Pjotuchovič, A. N. Voznesenskij, E. I. Baryčevskij, P. A. Buzuk. Poslední dva měli značně široký okruh zájmů. Baryčevskij věnoval svou pozornost teorii žánrů,²⁶ Buzuk se zabýval některými zjevy ukrajinské literatury. Voznesenskij vypracoval teoretický programový nástin o principech běloruské literární vědy.²⁷ Všichni vědecktí pracovníci — na universitě i v Inbelkultě — spolupracovali s literárními časopisy.

Od začátku literárněvědné práce v Běloruské SSR stála v centru pozornosti bádání folkloristická. Jim se věnovali především pracovníci Inbelkultu. Nacházeli pomocnky v provinčních vlastivědných kroužcích.

Do začátku třicátých let prožívala běloruská literární věda vlastně svá „učednická léta“. Vzpomenutí ruští vědci vychovali a odborně vyškolili mladé literární vědce běloruské. Pedagogické působení ruských učenců bylo záslužné, ale jejich vědecká práce nebyla zcela bez kazů. Svými teoretickými pracemi dali sice základ běloruské literární vědě, ale příliš se přidržovali sociologických metod a dospěli ke schematismu, který poznamenal zejména třicátá léta.

V dvacátých letech vzniklo poměrně málo reprezentačních literárněvědných děl, významných pro běloruský vývoj. Snahy o syntetický obraz vývoje běloruské literatury musely ztroskotat pro nedostatek přípravných prací. Nikdo nepfekonal fundamentální práci Karského. Pozornost literárních vědců se soustřeďovala na některé postavy běloruské literární minulosti, např. na F. Skarynu, a na hlavní postavy běloruského literárního obrození ve 20. století, např. na J. Kupalu, J. Kolasa aj. Roku 1926 byl u příležitosti čtyřtýho výročí běloruského knižtisku vydán v Minsku obsáhlý sborník, v němž poprvé ukázali výsledky své badatelské práce literární vědci, historikové a uměnovědci.²⁸ S tímto impozantním dílem vědců svobodné části národa nemohla soutěžit mnohem skromnější práce o dějinách běloruské knihy, vydaná V. Lastoňským v litevském Kaunasu r. 1926.²⁹ Obě tyto knihy byly však svědectvím životnosti běloruské vědy ve dvacátých letech.

Sřídem pozornosti literárních badatelů se stalo desáté výročí úmrtí Maxima Bahdanoviče. Se zřetelem k čerstvosti látky publikovali znalci básníkovy díla studie o tomto dnes již klasickém umělci běloruské literatury ve všech běloruských literárních časopisech.

Třicátá léta znamenají však náhlé zastavení rozvoje běloruské literární vědy. Tenkrát zavlád v běloruské literární vědě vulgární sociologismus, který zaútočil na nejlepší představitele běloruské literatury. Představitelé tohoto směru prohlásili celou běloruskou literární minulost — od Skaryny přes Bohuševiče až po Kupalu a Kolase — za reakční. Svědčí o tom stať O. Kanakocina,³⁰ materiály k nástinu dějin běloruské

²⁵ Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры, ч. I. Агляд літаратурна-ідеалагічных плыней XIX і пачатку XX в. Мінск, 1928.

²⁶ Паэтыка літаратурных жанраў. Мінск, 1927.
Тэорыя санета. Мінск, 1927.

²⁷ Асноўныя прынцыпы пабудовы беларускай навукі аб літаратуры. Мінск, 1927.

²⁸ 400-лецце беларускага друку. Мінск, 1926.

²⁹ Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. Каўнас, 1926.

³⁰ Абстрактнае класавае барацьбы у беларускай літаратуры. Маладняк, 1930.

literatury, uveřejněné r. 1931 L. Bendem a A. Kučarem,³¹ a zvláště materiály připravené na I. všesvazový sjezd sovětských spisovatelů r. 1934.³² K překonávání vulgárního sociologismu docházelo teprve ke konci čtyřicátých let.

Proti vulgarizátorské koncepci běloruské literární vědy různé vystoupil roku 1954 U. Ahijevič v knize studií, jimiž správně hodnotil klasiky nové běloruské literatury Kolasa, Kupalu a Bahdanoviče. Jeho kritické stati, namířené proti dogmatům vulgární sociologie v literární vědě a kritice, proti Bendemu aj., představují mezník ve vývoji běloruské literární vědy.³³ Přehodnocování starého období běloruské literatury zahájil již dva roky před vydáním Ahijevičovy knihy M. K. Dabrynin prací o staré běloruské literatuře.³⁴ Dabryninova kniha byla ve své době známá a rozšířená, sloužila jako vysokoškolská příručka, ač nebyla prosta jistých nedostatků.

V padesátých letech, zejména po r. 1956, začali běloruští literární vědci pracovat velmi intenzivně na mnohých úkolech, které se dají v podstatě shrnout do těchto cílů: 1. příprava dějin literatury feudálního období; 2. řešení problémů literatury 19. a 20. století, do Velké říjnové revoluce; 3. příprava dějin literatury sovětského období. Každý z těchto cílů vyžadoval pro své uskutečnění jiný přístup k materiálu a specifickou metodu.

Praktická potřeba vysokoškolského studia přiměla jak univerzitní učitele, tak pracovníky Běloruské akademie věd postarat se o dějiny běloruské literatury období feudalismu. Vedle Dabrynina pokusili se o zdoání tohoto úkolu V. Volski, jehož nástin běloruské literatury v období feudalismu, vydaný r. 1958,³⁵ jenom populárně zpřístupnil známá fakta. Naproti tomu první systematický výklad vývoje běloruské literatury, vypracovaný kolektivem pracovníků Kupalova ústavu literatury Běloruské akademie věd,³⁶ byl pozoruhodný nejen tím, že obsáhla látku od nejstarších dob do přítomnosti, ale také svým pracovním postupem, pojetím látky i jejím metodickým rozvržením. Tato práce akademického kolektivu byla první dobrou vysokoškolskou příručkou běloruské literatury. O zdoání problematiky běloruské literatury feudálního období se pokusil, ač ne s velkým zdarem, také S. J. Vasiljonok v příručce vydané Moskevskou universitou r. 1961.³⁷

Pragmatický výklad vývoje literatury 19. století vyžadoval řešení dílčích problémů a osvětlení některých otázek ze specifických aspektů. Proto se práce literárních vědců soustředila více než na syntetické podání celého vývoje na dílel otázky. O náčrt všestranného vývoje běloruské literatury v 19. století se pokusil jen S. K. Majchrovič.³⁸ Jiní badatelé se zaměřili na zkoumání dílčích problémů: M. J. Cikocki nastínil dějiny běloruské žurnalistiky v 19. století,³⁹ V. V. Barysenka⁴⁰ a M. H. Larčanka⁴¹ se zabývali vznikem a vývojovou problematikou realismu v běloruské literatuře. Barysenka věnoval speciální pozornost nejvýznamnější postavě běloruské literatury v 19. století Františku Bohuševičovi. A. A. Semjanovič⁴² a J. K. Usikaš řešili podmínky vzniku a rozvoje běloruské dramatické tvorby v předříjnovém období, Usikaš se specializoval na vznik běloruské komedie,⁴³ která měla velký význam pro národní a literární obrození Bělorusů.

Někteří badatelé se věnovali monografickému zkoumání života a díla jednotlivých představitelů běloruské literatury, především dvou klasiků, Kupaly a Kolasa. První

³¹ Матэрыялы для нарысаў па гісторыі беларускай літаратуры. „Маладняк“. 1931.

³² Матэрыялы к Первому Всесоюзному съезду советских писателей. Москва, 1934.

³³ Літаратура і жыццё. (Зборнік артыкулаў.) Мінск, 1954.

³⁴ Беларуская літаратура. Старажытвы перыяд. Мінск, 1952.

³⁵ Нарысы на гісторыі беларускай літаратуры эпохі феадалізму. Мінск, 1958.

³⁶ Нарысы на гісторыі беларускай літаратуры. Мінск, 1956.

³⁷ Фольклор и литература Белоруссии эпохи феодализма. Издательство Московского университета. 1961.

³⁸ Нарысы беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мінск, 1957.

³⁹ З гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя. Мінск, 1960.

⁴⁰ Францішак Багушэвіч і праблема рэалізму у беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мінск, 1957.

⁴¹ На шляхах да рэалізму. Мінск, 1958.

Па шляху рэалізму. Мінск, 1959.

⁴² Беларуская драматургія. (Дакастрыччывікі перыяд.) Мінск, 1961.

⁴³ Беларуская камедыя. (Ля вытокаў жанру.) Мінск, 1964.

základní monografii o životě a tvůrčí práci Janky Kupaly napsal již r. 1949 E. Mozolkov.⁴⁴ Toto dílo je u nás známo v překladě. Dva roky později vydává svou monografii o J. Kolasovi J. S. Pšyrkaš.⁴⁵ V následujících letech se objevuje řada dílčích studií o obou básnících jednak knižně, jednak v časopisech. Nepřetržitý sled studií o těchto dvou básnících pokračuje až do našich dnů. Nelze však říci, že se tento vědecký zájem vystupňoval v nějakou „kupalologii“ nebo „kolasologii“, jak to vidíme v ukrajinské literární vědě, kde zájem o Ševčenka a Franka úplně zastínil zájem o jiné postavy a osobnosti literárního života. Běloruští literární vědci naopak rozdělují svoji pozornost mezi klasiky a spisovatele méně populární, ale důležité pro vývoj běloruského literárního života. Proto nalézáme také mnohé studie o autorech druhé řady, např. S. Majchrovič napsal monografii o Duninovi Marcinkevičovi a Jankovi Lučínovi,⁴⁶ L. L. Arabej vydal knihu o básnířce Alojsii Paškevičové.⁴⁷ Vznikly také zvláštní studie o Zmitroku Bjadulovi z pera M. Smolkina⁴⁸ a V. Kavalenky.⁴⁹ Činností básníka Čišky Hartného se zabýval A. M. Klačko.⁵⁰ Nejvíce pozornosti se však věnoval Maximu Bahdanovičovi, který získává stále více obdivu jako klasik složité umělecké formy v předříjnové běloruské literatuře. Svědčí o tom monografie Borstokova,⁵¹ Hryněukova⁵² a zejména Lojka.⁵³

V poválečné době, zejména v šedesátých letech začaly se studovat vztahy běloruské literatury a jejich představitelů k sousedním slovanským národům a jejich kultuře. Vývoj běloruské literatury byl do značné míry spjat s literaturou ruskou, ukrajinskou a polskou. Tyto literatury bývaly vzorem, dávaly vznikající mladé běloruské literatuře podněty a mnohokrát poskytovaly jejím představitelům pomoc a orientaci. V největší míře to platí o literatuře ruské a ukrajinské. Proto také vztahům k těmto literaturám byla věnována nejdříve pozornost. Již ve čtyřicátých a padesátých letech vznikaly práce o vztazích ruské a běloruské literatury z pera J. S. Pšyrkova,⁵⁴ V. V. Ivašyna,⁵⁵ M. Klimkoviče.⁵⁶ Vymezit vliv ruské klasické literatury na rozvoj realismu v běloruské literatuře 19. století se pokusili ve společné práci V. V. Borysenka a V. V. Ivašin.⁵⁷

Řada studií zasvěcených vztahům bělorusko-ukrajinským byla zveřejněna v jubilejním sborníku k 150. výročí narozenin Tarasa Ševčenka.⁵⁸ Kromě toho se tomuto problému speciálně věnovali někteří badatelé, např. P. Achrymenka.⁵⁹ O vztazích bělorusko-polských v 19. století napsali obsáhlé informativní monografie A. A. Lojka, N. S. Perkin,⁶⁰ S. Alexandrovič⁶¹ a A. Maldzis.⁶² Lojka se speciálně zabýval vztahem běloruské literatury k A. Mickiewiczovi.⁶³ Vznikly rovněž studie o vztazích bělo-

⁴⁴ Янка Купала. Москва, 1949.

⁴⁵ Якуб Колас. (Жыццё і творчасць.) Мінск, 1951.

⁴⁶ В. І. Дунін-Марцінкевіч. Мінск, 1955.

Янка Лучына. Жыццё і творчасць. Мінск, 1952.

⁴⁷ Цётка. (Алоіза Пашкевіч.) Мінск, 1956.

⁴⁸ Змітрак Бядуля. Мінск, 1963.

⁴⁹ Пошукі і здыяйсненні. Творчасць Змітрака Бядулі. Мінск, 1963.

⁵⁰ Цішка Гаргны. Мінск, 1961.

⁵¹ Максім Багдановіч. Мінск, 1961.

⁵² Максім Багдановіч і народная паэзія. Мінск, 1963.

⁵³ Максім Багдановіч. Мінск, 1966.

⁵⁴ Уплыў творчасці А. С. Пушкіна на развіццё беларускай літаратуры. Мінск, 1949.

⁵⁵ М. Горький и белорусская литература начала XX века. Минск, 1956.

⁵⁶ Аб жывотворчым уплыве рускай літаратуры на беларускую. Мінск, 1955.

⁵⁷ Роля рускай класічнай літаратуры у развіцці рэалізму беларускай літаратуры XX ст. Мінск, 1963.

⁵⁸ Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура. Мінск, 1952.

⁵⁹ Т. Г. Шаўчэнка і беларуская літаратура. Мінск, 1962. Шляхамі братання. Про україньско-білоруські театрально-драматургічні зв'язки. Київ, 1968.

⁶⁰ Бедаруска-польскія узаемаадносіны у XIX ст. Мінск, 1963.

⁶¹ Старонкі братняй дружбы. Мінск, 1960.

⁶² Творчае пабрацімства. Мінск, 1966.

⁶³ Адам Міцкевіч і беларуская літаратура. Мінск, 1959.

rusko-bulharských⁶⁴ a v poslední době uveřejňuje mladý vědecký pracovník Běloruské akademie věd A. V. Mažejka stati o vzájemných vztazích bělorusko-českých.⁶⁵

Předmětem studia je pochopitelně rovněž literatura sovětského období. Situace v této oblasti je poněkud složitější, protože jde o jevy živé, dosud ve vývoji a podléhající stálým změnám. Většina autorů ještě tvoří, mnozí teprve v našem desetiletí dosahují vrcholu své práce. Střídají se směry, vyvíjejí se názory, mění se literární instituce. Nová doba obohatila literaturu novými žánry. Současné jevy v literatuře vyžadují také nový přístup k materiálu, jinou metodu nežli jevy historické. V soustavném výzkumu zde vadí — přirozený ovšem — nedostatek biografických materiálů a malý časový odstup od jednotlivých literárních jevů. Proto místo široce založených a historicky fundovaných studií dává se přednost esejům, referátům, kritickým náčrtům, vzpomínkovým fejetonům, autobiografickým sdělením. Svědčí o tom takové publikace jako soubory autobiografických autorských informací,⁶⁶ sborníky kritických článků, recenzí a esejů.⁶⁷

Nedá se ovšem říci, že nebyly pokusy o důkladné probádání některých epoch nebo jednotlivých zjevů. Pozornost badatelů se obracela především ke dvacátým a třicátým letům. N. S. Hilevič vydal roku 1962 knihu zasvěcenou podrobnému rozboru osudů, snah a cílů mladé revoluční generace běloruských básníků dvacátých let, tzv. generace „Maladňaka“.⁶⁸ Šlo o mladé radikály soustředěné kolem časopisu „Maladňak“ (do r. 1925). Později nastalo rozštěpení jednotné skupiny a vznikla nová spisovatelská sdružení — kolem časopisů Uzvyšša a Polymja. Nesprávné hodnocení těchto skupin pokusil se Hilevič ve své monografické studii uvést na pravou míru a jejich ideové kolísání osvětlit zdůrazněním objektivních dobových fakt.

Více nežli poezie vábila pozornost literárních vědců porevoluční a současná próza. Povídková próza a zejména román je žánr, který běloruská literatura vytvořila teprve po revoluci. Proto problémy běloruské prózy, zejména vzniku a vývoje románu, řeší se v rovině teoretické i literární historické. Z řady studií o tomto problému sluší se jmenovat aspoň ty nejzajímavější. J. S. Pšyrkaš se zabývá vývojem běloruské prózy ve dvacátých a třicátých letech,⁶⁹ A. Adamovič řeší otázku vzniku běloruského románu,⁷⁰ P. K. Dzubajla, V. P. Žuraňoľ a M. P. Luferau se zabývají otázkami současné běloruské prózy. Studie o též tématu psali F. J. Kuljašoľ a A. Z. Kučar. Zvláštní pozornosti se těší běloruský román o Velké vlastenecké válce; odpovídá to popularitě tohoto žánru u čtenářů. Monograficky zpracoval toto téma P. K. Dzubajla.⁷¹

Byly pokusy též o syntetický pohled na vývoj literatury od Říjnové revoluce do současné doby. Takový pokus podnikl kolektiv běloruských literárních vědců r. 1954; jejich společnou práci vznikl nástin vývoje běloruské sovětské literatury, určený pro informaci ruského čtenáře. Proto dílo bylo napsáno rusky a vydáno nakladatelstvím Akademie věd SSSR v Moskvě.⁷² Kniha byla vydána v letech padesátých a nese všechny znaky tohoto období. Vcelku však podávala obstojnou informaci o vývoji poříjnové běloruské literatury, i když řada postav v literárním dění zůstala nepovšimnuta, vývoj byl značně schematizován, periodizace zjednodušena, estetická kritéria odsunuta stranou. Vyzvedáním jenom některých osobností literárního života docházelo se k jakémusi druhu kultu, který byl pro tuto dobu charakteristický.

Mnohem informativnější, plnější a zralejší a soudeč, ve výběru fakt a v třídění a hodnocení materiálu je přehled běloruské literatury sovětského období z pera N. S. Perkina.⁷³ Podánilo se mu dobře zachytit dynamiku vývoje a současně ukázat hod-

⁶⁴ Л. Я. Цімашкова, Беларуска-балгарскія сувязі. Мінск, 1963.

⁶⁵ Беларуская літаратура у чэшскіх перакладах. Ін: Садружнасць літаратур. Мінск, 1968.

⁶⁶ Пяцьдэсяць чатыры дарогі. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мінск, 1966. Пра час і пра сябе. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мінск, 1966.

⁶⁷ Літаратура нашых дзён. Зборнік артыкулаў і рэпензіі. Мінск, 1963.

⁶⁸ Акрыленая рэвалюцыяй. (Паэзія Маладнёва.) Мінск, 1962.

⁶⁹ Беларуская савецкая проза. (20-я — пачаток 30-х гадоў.) Мінск, 1960.

⁷⁰ Беларускі раман. Мінск, 1961.

⁷¹ Беларускі раман аб Вялікай Айчыннай вайне. Мінск, 1964.

⁷² Очерк истории белорусской советской литературы. Москва, 1954.

⁷³ В семье братских литератур. Мінск, 1967.

noty nových generací spisovatelů, kteří nastoupili po Říjnové revoluci k budování nové běloruské literatury.

Všechny tyto práce připravovaly vytvoření širokého a všestranného obrazu dějin běloruské literatury od jejího začátku do našich dnů. 50 let existence Běloruské SSR se stalo vnějším podnětem k uskutečnění tohoto záměru. Úkolu se ujala Běloruská akademie věd. Za redakce V. V. Barysenka a V. U. Ivašyna kolektiv čtrnácti vědeckých pracovníků sepsal rozsáhlé dvojdílné dějiny běloruské sovětské literatury.⁷⁴ Dílo o více než tisíci stránkách kombinuje syntetické přehledy celých epoch s monografiemi tzv. větších zjevů jednotlivých období. Podstatu těchto monografií tvoří podrobná analýza díla. Touto selekcí je sice dána charakteristika význačných jedinců, děje se to však na úkor dynamiky podání celkového vývoje. Neboť takový neúměrně široký obraz významného představitelů buď zastihuje celkový obraz vývoje, nebo vede k opakování faktů v celkovém přehledu epochy a tím k jisté zdlouhavosti. Autoři díla do jisté míry postulují, aby si čtenář celkový obraz padesáti let literárního vývoje a života vytvořil sám z bohatství elementů, které dílo přináší. Svědčí o tom ke konci díla připojená kronika literárních událostí. Taková spolupráce čtenáře s autory není dílu na škodu, pomáhá hlouběji vniknout do problémů a dění doby. Zdá se mi však značným nedostatkem této základní knihy porevoluční běloruské literatury, že není opatřena aspoň výběrovou bibliografií literárněvědných knih, studií, kritik, recenzí, o které se zpracování nynějšího přehledu dějin běloruské poříjnové literatury opírá. Je toho třeba litovat o to více, že je to první důkladné a fakty bohaté kompendium běloruské poříjnové literatury, jakého se dosud badatelům pro toto období nedostávalo.

V letech 1968–1969 podařilo se běloruským badatelům dovést ke zdárnému konci i další svůj záměr — dohотовit dějiny běloruské literatury od nejstarších dob do časů Říjnové revoluce. Tuto dvoudílnou práci přichystala a vydala rovněž Běloruská akademie věd.⁷⁵ První díl těchto dějin běloruské literatury obsahuje literární vývoj v období feudalismu do konce 18. století, druhý díl kreslí obraz bojů a snah běloruské literatury v 19. století a zejména na počátku 20. století, kdy Bělorusové vedou zápas za národní uvědomění a obrození národní literatury. Oba díly jsou výsledkem práce početného kolektivu tříadvaceti pracovníků za redakčního vedení V. V. Barysenky, P. N. Berkova, J. S. Pšyrkova, V. A. Camjaryckého a M. R. Jaroše. Ačkoliv se na tomto díle podílela řada pracovníků, redakci se podařilo stmelit všechny dílčí příspěvky v jednotu, která svědčí jak o správné volbě metody, tak o pečlivé promyšlené koncepci. Dílo bylo připraveno sérií předběžných prací: monografických studií, pokusů o dílčí syntézy, bohatou a pečlivou ediční činností. Byly vydány sborníky textů větších i menších představitelů běloruské literatury 19. století,⁷⁶ zpřístupněny antologie předříjnové poezie⁷⁷ a předříjnové prózy.⁷⁸ Pečlivě byly vydány souborné spisy klasiků (J. Kupaly v 6 dílech, J. Kolasa ve 12 dílech, M. Bahdanoviče ve 2 dílech), ale byla připravena a vydána také antologie staré běloruské literatury. To byly předpoklady úspěšného završení práce, která se může právem počítat k velkým úspěchům běloruské literární vědy.

Obecná tendence běloruské literární vědy je vzestupná. Vznikají nová badatelská střediska. Roku 1969 byla zřízena druhá běloruská universita v Homelu, ve které přední místo zaujaly humanitní obory, mezi nimi též literární věda. Nová universita zahájila svou činnost konferencí o bělorusko-ukrajinských literárních a folklórních stycích.⁸⁰ Je to jeden z těch problémů, které stojí v popředí zájmu současné běloruské literární vědy, totiž otázka probádání vzájemných vztahů běloruské literatury k literaturám sousedních národů. Není to ovšem otázka jediná. Běloruští literární badatelé si kladou řadu nových problémů a snaží se je řešit novými přístupy k látce i novými metodami.

⁷⁴ *Гісторыя беларускай саведкай літаратуры, I—II.* Мінск, 1965—1966.

⁷⁵ *Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры, I—II.* Мінск, 1968—69.

⁷⁶ *Белорускія пісьменнікі другой паловы XIX ст.* Мінск, 1956.

⁷⁷ *Беларуская дакастрычніцкая паэзія.* Мінск, 1967.

⁷⁸ *Беларуская дакастрычніцкая проза.* Мінск, 1965.

⁷⁹ *А. Ф. Коршунаў, Хрестоматыя па старажытнай беларускай літаратуры.* Мінск, 1959.

⁸⁰ *Матэрыялы першай навуковай канферэнцыі па вывучэнню беларуска-украінскіх літаратурных і фальклорных сувязей.* Гомель, 1967.

LA SCIENCE LITTÉRAIRE EN BIÉLORUSSIE

La science littéraire en Biélorussie est jeune parce que son développement ne commence qu'à l'époque soviétique — ce qui correspond au développement de la littérature biélorussie à l'époque nouvelle. Celui dépendait de la conscience nationale qui n'atteint son point culminant que dans l'année révolutionnaire de 1905.

La situation dans le domaine de la littérature biélorusse était très compliquée car le tsarisme ne lui était point favorable. La première guerre mondiale a divisé les Biélorusses entre plusieurs états. Ce n'est qu'après la Grande guerre que la République soviétique socialiste Biélorusse a été constituée et que le développement social, économique et culturel du peuple et du pays est garanti par le pouvoir soviétique. La fondation de l'Université biélorusse et de l'Institut de la culture biélorusse à Minsk est d'une haute portée culturelle. Dans ces institutions, de jeunes chercheurs biélorusses s'occupent de tous les problèmes scientifiques et intellectuels et travaillent, avec l'aide des savants russes, dans le domaine de la littérature et de la langue.

Après 1918, le développement rapide de la littérature demandait non seulement le commentaire critique des événements, mais aussi la classification scientifique et la vue historique sur l'évolution de ce temps-là. Le fondateur de la science littéraire biélorusse est E. F. Karskij, philologue et historien de la littérature bien connu. Par son oeuvre sur la langue, le folklore et l'histoire de la littérature des Biélorusses, il a posé les bases de la science littéraire en Biélorussie.

Le premier essor des recherches littéraires se manifeste déjà à partir des années vingt à la tête desquelles sont les savants Petuchovič, Voznesenskij, Baričevskij. Leur attention s'est concentrée sur quelques figures du passé (Skaryna) et sur les poètes de la renaissance nationale (Kupala, Kolas, Bahdanovič). Les années trente où les tendances repoussant l'héritage culturel entraient en jeu, signifient une certaine stagnation, mais dans les années quarante, ces tendances ont été vaincues et la science littéraire biélorusse parvient à un nouvel essor. Son but est la préparation de l'histoire de la littérature de l'époque féodale, la solution des problèmes de la littérature du XIXe et du XXe siècles jusqu'à la révolution d'Octobre et la préparation de l'histoire de la littérature de l'époque soviétique.

Quoique ces devoirs exigeassent des méthodes spéciales, quoiqu'ils fussent très hétérogènes et obligeassent les érudits à élaborer des principes théoriques de la méthode de travail, la science littéraire biélorusse disposait déjà d'un nombre considérable de travailleurs parfaitement érudits de façon que tous ces devoirs, après vingt ans de travaux préparatoires, ont été dominés.

A la fin des années soixante, l'Académie des sciences biélorusse a pu éditer quelques excellents ouvrages collectifs: l'histoire de la littérature soviétique biélorusse et l'histoire de la littérature biélorusse d'avant-October. Tous les deux ouvrages atteignent le haut niveau européen.

M. K.